

TUSSEN PRAGMATIEK EN ROMANTIEK

Vlaams-Nederlandse samenwerking in het theater

Het Vlaamse en het Nederlandse theaterlandschap drijven uit elkaar: het is een verhaal dat al meerdere decennia standhoudt, meestal met een angstvallige ondertoon. Maar wat betekent dat 'uit elkaar drijven' anno 2023 precies? En schuilt er nog kracht in het idee dat Vlaanderen en Nederland vanzelfsprekende partners zijn?

EVELYNE COUSSENS

In de gezamenlijke slotverklaring bij de Vlaams-Nederlandse top eind januari 2023 lasten de Nederlandse en Vlaamse regeringen één regeltje in over de theatersector. “In overleg met de sector tonen we vernieuwde aandacht voor samenwerking tussen het Vlaamse en Nederlandse theaterlandschap”, klonk het beloftevol. Dat klonk alsof er iets moest worden gerepareerd dat recentelijk was stuk gegaan. De zin raakte bovendien aan een gevoel dat sterk leeft in het Vlaams-Nederlandse theater – met die nuance dat het “stukgaan” niet van recente datum is.

De achteruitgang in de Vlaams-Nederlandse theaterbetrekkingen volgt in dat narratief direct op een bloeiperiode van sterke artistieke uitwisseling: het verhaal van de tachtigers (Ivo van Hove, Johan Simons, Lucas Vandervost...) maar ook van de collectieven uit de jaren 1990 ('t Barre Land, tg STAN, Maatschappij Discordia...) die met hun vernieuwende theateresthetiek vlotjes de grens overstaken en uitgebreide tournees speelden bij de burens.

Rond het millennium brokkelt die liaison af, en de analyse van die terugval is in de loop der jaren meermaals gemaakt: een combinatie van “wisselende kwaliteitscriteria en financiële realiteiten”, schrijft theaterjournalist Wouter Hillaert in 2007 in *De Morgen*. Ofwel: een toenemend verschil in smaak én in de verdeling van geldstromen aan beide zijden van de grens. De splitsing van belangrijke festivals als Het Theaterfestival en Festival Tweetakt in het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw versterkt de perceptie van uiteenlopende culturen. Een kleine tien jaar later, na de cultuurbezuinigingen door staatssecretaris Halbe Zijlstra en lokale besparingen, wint het financiële argument – de armlastige Nederlandse schouwburgen versus de hogere Vlaamse uitkoopsommen (*het bedrag dat een gezelschap vraagt per speelbeurt, EC*)

BOG., het gemengde Vlaams-Nederlandse gezelschap van Judith de Joode, Benjamin Moen, Sanne Vanderbruggen en Lisa Verbelen, vierde onlangs zijn tiende verjaardag © Bas de Brouwer

– nog aan kracht. Het laat de spreidingscijfers van Vlaams theater in Nederland drastisch dalen, stelt journalist Geert Sels in 2016 vast in *De Standaard*.

Loopt deze tendens-in-mineur vandaag verder? Ik bevroeg een groep professionals (programmatoren, productiehuisen, makers, docenten, festivaldirecteurs, beleidsmensen en theaterjournalisten aan beide zijden van de grens) over de twee aspecten die ook Hillaert en Sels al benoemden. Enerzijds de (al dan niet gedeelde) “theatercultuur” en de wederzijdse artistieke interesse, eventueel vertaald in samenwerkingen of coproducties. Anderzijds de spreiding: de interesse van programmatoren en publiek voor deze theaterproducties. Opmerkelijke vaststelling is dat er, los van de cijfers, vooral veel wordt *gevoeld* over de Vlaams-Nederlandse verhoudingen. Hoe up to date zijn deze narratieven nog?

SAMENWERKING: HERNIEUWDE INTERESSE

Neem nu de vraag naar artistieke samenwerking, waarbij cijfers en bevraging uiteenlopen. Zowel de cijfers van het Vlaamse Kunstenpunt als die van de Nederlandse Theatercollectie van Allard Pierson/Stichting TIN, twee instituten die telwerk doen rond Vlaams-Nederlandse samenwerkingen, wijzen op een dalende trend. Aan Vlaamse zijde heeft anno 2022 Frankrijk Nederland verdreven als prioritaire produc-

tiepartner, vergeleken met tien jaar terug. De Nederlandse Theatercollectie telt in seizoen 2012-2013 nog tweeëndertig Vlaams-Nederlandse coproducties, terwijl dat aantal in 2021-2022 is gedaald tot eenentwintig.

Daartegenover maakt men in de gesprekken vanuit verschillende hoeken gewag van een hernieuwde artistieke interesse – zeker in vergelijking met een goed decennium terug, toen het Nederlandse cultuurveld zijn grootste bezuinigingsopdoffer te verwerken kreeg. Piet Menu, huidig artistiek directeur van Het Zuidelijk Toneel, werkte toen voor Vlaams-Nederlands Cultuurhuis de Brakke Grond. “Het hele Nederlandse cultuurveld was in shock, en leek zich volstrekt naar binnen te keren”, zegt Menu. “Vandaag is er opnieuw een veel grotere openheid, in beide richtingen. “Ik zie grote coproducties zoals *Atropa* van Theater Utrecht en Toneelhuis of de samenwerking tussen KVS en het Noord Nederlands Toneel voor *Dear Winnie* en *Tupac*. Zelf zitten we in een langer traject met auteur Stefaan Van Brabandt, die na *Sartre en de Beauvoir* een nieuw ‘filosofenportret’ gaat schrijven. En dan zijn er nog al die gemengde gezelschappen: denk aan De Nwe Tijd, DE HOE of BOG..”

Dat laatste collectief heeft niet toevallig zijn wortels in Toneelacademie Maastricht, waar regisseur Jo Roets de deeltijdse opleiding toneel/docent/regisseur coördineert. In die nog niet-competitieve omgeving bloeit de Vlaams-Nederlandse uitwisseling volop, zegt Roets. Roets: “De twee culturen matchen hier op een ontzettend goede manier en halen het sterkste in elkaar naar boven. Het Vlaamse onderzoekende, afwachtende vult de Nederlandse alertheid en mondigheid goed aan. De school telt nog steeds een groot aantal Vlaamse studenten. Door de geografische ligging, maar ook omdat de opleiding tot theaterdocent uniek is.”

De Vlaamse studenten die uitstromen hebben dankzij hun schooltijd een stevig Nederlands netwerk. Als artistiek leider van Laika heeft Roets ook zicht op de verhoudingen buiten de school, in het volle werkveld. Net als Menu ervaart hij de voorgaande decennia als een periode van inhoudelijke scheiding. Roets: “Er is in Nederland een notie van ‘ondernemerschap’ gelanceerd die bij ons minder voelbaar was en onze organisatie modellen uit elkaar heeft gedreven. Dat ging op den duur zo diep dat men er zelf van schrok, geloof ik. De laatste jaren voel ik in Nederland een voorzichtige kentering, een nieuwe zoektocht naar wat jong talent belangrijk vindt. Wellicht plukken we daar nu de vruchten van.”

THEATERFESTIVALS VINDEN ELKAAR WEER

Misschien wel het mooiste voorbeeld van de hernieuwde toenadering is de versterkte liaison tussen de twee Theaterfestivals van de Lage Landen. De geschiedenis is bekend: vanaf 1987 brachten Vlaanderen en Nederland tot zo’n vijftien jaar terug elk jaar een gedeelde selectie van de meest belangwekkende producties. Toen het festival in 2005 zijn Nederlandse subsidies verloor, scheurde het Vlaamse deel zich af. De Nederlandse theatersector hield het Nederlands Theater Festival drijvend tot het weer in de subsidiepot raakte, maar tot een hereniging kwam het niet. Nog altijd hebben

Freek Vielen, Ellis Meeusen en Suzanne Grotenhuis van het Vlaams-Nederlandse theatergezelschap De Nwe Tijd, waar ook nog Rebekka de Wit deel van uitmaakt © Alexander Daems

Het TheaterFestival Vlaanderen en het Nederlands Theater Festival elk een eigen jury en programma – op de uitwisseling van twee producties na.

Maar de relatief nieuwe coördinatoren Nora Mohammed (Vlaanderen) en Tobias Kokkelmans (Nederland) zochten en vonden elkaar in gelijklopende visies over een versterkte samenwerking. Mohammed: “Sinds vorig jaar organiseren we al gedeelde jurygesprekken, waarbij de beide jury’s elkaar hun selectie presenteren. Dat levert gepassioneerde gesprekken op over wat theater is. (*glimlacht*) Maar ook in de uitwisseling van publiek willen we stappen zetten. Hoe kunnen we beide festivals samen laten groeien en versterken?”

Een terugkeer naar één structuur is niet aan de orde. De geschiedenis bewijst dat zoiets financieel risicovol is, en bovendien beschouwt Mahammed de lokale “inkleuring” ook als een sterkte. Samenwerking ziet zij vooral op het vlak van publieksuitwisseling en internationale presentatie – het creëren van een “staalkaart van de Lage Landen” voor buitenlandse programmatoeren. De Vlaamse minister van Cultuur Jan Jambon (N-VA) en directeur-generaal Cultuur en Media Barbara Wolfsenberger zetten via een projectsubsidie hun schouders achter deze missie, zegt Mahammed.

Er lijkt kortom een positief momentum te zijn voor artistieke uitwisseling, met ook een aantal koepelorganisaties die mee aan de kar trekken – denk aan Dutch-

Piet Menu, artistiek directeur van Het Zuidelijk Toneel: 'In Vlaanderen is er *coulance* tegenover een onzekere uitkomst - we zien wel waar we belanden. In Nederland geldt een meer doelgerichte insteek: klopt dit? Die verschillen maken uitwisseling juist interessant'

© Het Zuidelijk Toneel

Culture en Vlaams Cultuurhuis de Brakke Grond, die in 2019 bijvoorbeeld Over-Bruggen lanceerden, een portaal voor Vlaams-Nederlandse kennisuitwisseling. Maar hoe zit het dan met de cijfers? “Het is niet ondenkbaar dat de cijfers achterlopen op de huidige *vibe* in het veld”, zegt Tom Ruetten van Kunstenpunt. “Het is goed mogelijk dat het enthousiasme zich in onze komende cijferanalyse vertaalt in stijgende co-productiecijfers. Zeker is dat niet. Samenwerkingsdynamieken zijn complex, je kunt ze nooit zomaar terugvoeren tot één factor.”

Het artistieke water tussen Vlaams en Nederlands theater is nog steeds diep, maar niet té diep, en dat wordt door de meeste gesprekspartners als een troef ervaren. “Je zoekt naar datgene wat je verrijkt”, zegt Menu. “De esthetische verschillen zijn er onmiskenbaar. In Vlaanderen schemert voor een stuk toch ook de Romaanse cultuur door, wij worden opgevoed met Jacques Brel en MC Solaar. Er is ook een zekere *coulance* tegenover een onzekere uitkomst – we zien wel waar we belanden. In Nederland geldt een meer doelgerichte insteek: spelen we het juiste verhaal, klopt dit? Maar die verschillen maken uitwisseling juist interessant. Vooral omdat ze zichtbaar worden op een gedeelde grond, in een gedeelde taal. De uniciteit van onze band ligt juist in een combinatie van gelijkheid en verschil.”

Wat de spreiding van Vlaams en Nederlands theaterwerk betreft, sporen data en gesprekken evenmin met elkaar. De cijfers van Kunstenpunt tonen in absolute aantallen geen significante daling van Vlaamse opvoeringen in Nederland, en die van Dutch-Culture schetsen omgekeerd dezelfde vlakke lijn. Maar deze status quo is gerelateerd aan een globale stijging van het aanbod. Vrij vertaald: almaar meer compagnieën vechten voor steeds kortere speelreeksen bij de bureaus, wat het gevoel van “achteruitbollen” verklaart.

Het spreidingsprobleem komt in mijn gesprekken meermaals aan bod als een aanslepend en complex fenomeen, dat overigens losstaat van de Vlaams-Nederlandse invalshoek. Het credo “onbekend is onbemind” zorgt ervoor dat weerbarstig werk sowieso steeds harder moet knokken voor een plekje op de bühne. In Nederland is die realiteit schrijnender dan in Vlaanderen. Het financieringssysteem van de Nederlandse schouwburgen vereist volle zalen, de budgetten krimpen.

“De risicobereidheid van de theaters is laag”, bevestigt Lisa Wiegel, artistiek leider bij de Brakke Grond. “Wat niet bekend is, wordt niet geprogrammeerd en *blijft* onbekend. Het is een vicieuze cirkel.” De cultuurpers zou een rol kunnen spelen in het doorbreken van die impasse, maar noch in Vlaanderen, noch in Nederland betonen de mainstream kranten zich ijverige spoorzoekers. Bij het *NRC* is de verslaggeving primair gericht op voorstellingen met veel speelbeurten, zegt theaterjournalist Marijn Lems. “De theaterredactie gaat ervanuit dat de Nederlandse krantenlezer alleen geïnteresseerd is in wat hij zelf kan meemaken.” Zonder lange speellijst komt er dus slechts bij uitzondering een stuk. In Vlaanderen probeert *De Standaard* de blik open te houden, maar ook daar is de basisregel: wat in Vlaanderen te weinig speelt, krijgt geen aandacht. Alleen wanneer er naast het louter artistieke aspect ook nog een goed menselijk verhaal aan vastzit, kan chef Cultuur Filip Tielens verantwoordelijk dat een kleinere maker of “onzichtbare” voorstelling de krant haalt.

Aan Vlaamse zijde lijkt het spreidingsverhaal iets anders ingevuld. Het financiële argument (de uitkoopsummen) weegt minder zwaar, al spelen de reiskosten bij het boeken van Nederlandse gezelschappen nog steeds mee. Maar ook in Vlaanderen neemt de risicobereidheid onder programmatoren af. Dat heeft alvast één aanwijsbare reden. Tot 2016 werden de steden en gemeenten dankzij het “geormerkte” geld van de Vlaamse gemeenschap verleid om spannend te programmeren. Dat systeem verdween, lokale besturen kregen vrij spel met dat cultuurgeld en de druk nam toe om laagdrempeliger te programmeren.

Ook vanuit de scholen verhoogt de druk, zegt Cindy Godefroi, die meer dan twee decennia jeugdprogrammatrice was bij het Gentse KOPERGIETERY, en momenteel co-artistiek leider is bij Theater Aan Zee in Oostende. Godefroi: “In het begin van mijn carrière boekte ik sommige Nederlandse jeugdtheatergezelschappen blind – Stella den Haag, Het Syndicaat, Jetse Batelaan. Op het einde zag ik collega’s leerkrachten meenemen op prospectie, om de scholen toch maar niet voor de borst te stoten.”

‘Internationalisering’ staat hoog op de agenda, maar is niet direct gericht op Vlaams-Nederlandse samenwerking

Maar er speelde ook een inhoudelijk argument. Godefroi: “Na de Nederlandse bezuinigingen verdween een deel van het spannende Nederlandse jeugdtheater. Ik zag producties die braver werden, educatiever. Daardoor ging ik na een tijd ook minder kijken.” De “kraak” van Halbe Zijlstra zorgde er met andere woorden voor dat sommige Vlaamse programmatoren afhaakten – en nadien niet meer opnieuw zijn aangegaakt. Ook al omdat in Vlaanderen wachtrijsen van beloftevolle jonge makers klaarstaan. “Er is momenteel zo veel kwalitatief aanbod dat de urgentie om over de grens te gaan afneemt”, zegt Liv Laveyne, programmator bij het Oostendse cultuurhuis De Grote Post. Ze geeft grif toe dat haar blik op het Nederlandse veld de laatste jaren troebel is geworden, mede omdat ze ook daar door het bos de bomen niet meer ziet. Laveyne: “Het Nederlandse werk dat ik vandaag programmeer zijn vertrouwde namen: BOG., De Warme Winkel, Theater Artemis. Door daarop terug te vallen, dreig ik een nieuwe generatie te missen. Terwijl parels duiken net zo fijn is.”

Het overaanbod aan Vlaams sterk werk is een luxeprobleem, meent Laveyne, waarvan Nederland misschien de dupe is geworden. Lisa Wiegel koppelt daar een verwant probleem aan: een gebrek aan duurzaamheid, in de hand gewerkt door de Nederlandse eis tot landelijke spreiding. Wiegel: “We moeten ons afvragen waarmee we bezig zijn als een voorstelling elke avond in een andere stad speelt. Veel programmatoren snakken naar langere speelreeksen, inhoudelijke verbinding, een gegronde publieksopbouw.”

Het zijn woorden die Tessa Smeulers in de mond liggen bestorven. In 2022 werd ze directeur van Theaterfestival Boulevard in ’s-Hertogenbosch, waar ze sinds 2009 programmator was. Smeulers: “Boulevard heeft al sinds zijn ontstaan een nauwe verbintenis met het Vlaamse culturele veld. Dat heeft voor een stuk te maken met onze ligging in het zuiden van Nederland, waardoor het Vlaamse werk goed aansluit bij de ‘Brabantse kijk’. Maar dankzij die langdurig gekoesterde relaties is men hier ook gewoon vertrouwd met het ‘minder bekende werk’.”

Smeulers geeft toe dat weerbarstig werk in een festivalcontext makkelijker te tackelen is: een festivalpubliek is meer bereid tot avontuur. Maar het is ook een kwestie van volhouden. Smeulers: “We hebben in het verleden zo veel geïnvesteerd in die gezelschappen dat we daar nu de vruchten van plukken. De Vlaamse voorstellingen die bij ons staan gaan vanzelf.”

Het is een terugkerend refrein in mijn gesprekken: alleen waar de relaties langdurig zijn, houdt de Vlaams-Nederlandse spreiding stand. En dat terwijl de netwerken zich vandaag aan het vernieuwen zijn, en een aantal programmatoren de fakkel doorgeeft.

Lisa Wiegel, artistiek leider bij de Brakke Grond: 'De risicobereidheid van de theaters is laag. Wat niet bekend is, wordt niet geprogrammeerd en blijft onbekend'

© Nichon Glerum / de Brakke Grond

Die wissel van de wacht moet goed worden begeleid, vindt Tom Ruetten van Kunstenpunt. “Hoe zorgen we ervoor dat makers die nu nog geen grote reputatie hebben de grens oversteken? Naast coryfeeën op elkaars podia te plaatsen zouden we moeten en kunnen inzetten op de relaties tussen de bemiddelaars: de programmatoren, de publiekswerkers. Hoe steun je hun onzichtbare werk? Hoe zorg je ervoor dat met deze generatie programmatoren de laatste restjes van scouting niet verdwijnen?”

HET BELEID

Ja, hoe zorgen we daarvoor? De verschillende subsidiërende instanties zouden impulsen kunnen geven, vinden veel gesprekspartners. Aan beide zijden van de grens staat “internationalisering” hoog op de agenda, maar die is niet direct gericht op Vlaams-Nederlandse samenwerking. In het Vlaamse Kunstendecreet zijn er op een aantal ad-hocinitiatieven na geen structurele instrumenten, en ook in de Nederlandse subsidiecontext ligt er geen langdurige focus op, zegt Robbert van Heuven van de Raad voor Cultuur. “De initiatieven die ik zie komen vaak uit het veld zelf, zoals onlangs nog het theatertekstfestival Shakespeare Is Dead. Maar in het Nederlandse cultuurbeleid *as such* is het geen issue.” Dat is jammer, vindt Jo Roets, want de overheid kan wel degelijk een verschil maken. Roets: “Ik zou het niet verkeerd vinden dat er opnieuw een Vlaams-

Nederlands Cultureel Akkoord komt met kleine financiële impulsen voor wederzijdse spreiding.”

De vraag blijft natuurlijk of zulke Vlaams-Nederlandse pleisters wel volstaan op deze wonde. Het spreidingsprobleem bestaat niet exclusief tussen de twee landen, het is een breder fenomeen dat samenhangt met binnenlandse geldstromen en dynamieken. En de Nederlandse ambassadeur? Gevraagd naar een concrete invulling van de beloofde “vernieuwde aandacht” wordt vriendelijk gemeld dat de ambassadeur het momenteel te druk heeft om op deze vraag te antwoorden.

DE KRACHT VAN EEN IDEE?

Ten slotte is er één heikel punt waarmee ik blijf worstelen, door alle gesprekken heen. Het gros van mijn gesprekspartners spreekt zich enthousiast uit over meer samenwerking in het Vlaams-Nederlandse theaterveld, deze speciale band leeft. Maar ik blijf op mijn honger zitten wat betreft de *motivatie* van dit enthousiasme. Wat is anno 2023 precies de inzet van een specifiek Vlaams-Nederlands nabuurschap? Hoe relevant is een bilaterale focus nog in een globale wereld?

Deze laatste vraag stel ik aan al mijn gesprekspartners. De antwoorden vallen uiteen in een aantal categorieën. Bij nogal wat gesprekspartners speelt een element van pragmatiek: geografisch dichtbij, grotere afzetmarkt door gedeelde taal (vooral bij teksttheater), ecologischer in vervoer, mogelijkheid tot krachtenbundeling ten aanzien van een internationale kunstwereld. Een tweede deel van de antwoorden wortelt in een wat romantisch aandoende verknochtheid aan het verleden – er wordt verwezen naar een periode van een sterk samenlopende theatergeschiedenis, al ligt die intussen ook alweer veertig jaar achter ons. Ten derde is er het meermaals beleden “verschil op gedeelde grond” van onze theaterculturen. Daarbij worden de verschillen vlot benoemd (“transparant” en “doelgericht” versus “eigenzinnig” en “schurend” – de clichés zijn voor mijn rekening).

Maar waaruit die “gedeelde grond” dan wel bestaat, blijkt een stuk moeilijker te vatten. De Nederlandse taal, uiteraard, al verliest precies die door artistieke (en demografische) ontwikkelingen aan belang als constituerend element van theater (denk aan internationale steden als Brussel of Rotterdam). En verder? Wat bindt het theater in Vlaanderen en Nederland *vandaag* sterker dan pakweg theater in Vlaanderen en Frankrijk of in Nederland en het Verenigd Koninkrijk? De antwoorden blijven zweven. Het gevoel valt niet te negeren dat wat ons bindt vooral berust op een *idee*. Een idee dat langzaam maar zeker abstracte vormen aanneemt, maar waaraan we toch verknocht zijn, waarvan we (nu nog) geen afstand van willen doen – zonder dat iemand precies kan benoemen waarop dat idee dan juist stoelt.

Dat maakt dit idee overigens niet minder fundamenteel. Als er vandaag een verlangen leeft naar een versterkt Vlaams-Nederlands theaterlandschap, zal dat morgen wellicht leiden tot een reële versterking van dit landschap. Juist in deze sector zijn ideeën de krachtigste motor van verandering.